

Madaminova Muyassarxon

Ajiniyaz nomidagi Nukus Pedagogika Instituti Musiqa ta'limi va san'at
yo'nalishi II-bosqich magistranti.

Nurullayev F.G

Ilmiy rahbar- P.f.f.d (PhD) dotsent. Bux DU.

**O'ZBEKISTONDA MUSIQA PEDAGOGIKASINING QADIMGI
DAVRLARDAN XVI ASRGACHA DAVRDAGI RIVOJLANISHI**

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekistonda musiqa pedagogikasining eng qadimgi davrlardan to XVI asrgacha davrdagi rivojlanishi va IX-XVI asrlarda Sharq allomalarining musiqa nazariyasi va musiqada shakllar rivoji borasida qo'shgan hissasi haqida ma'lumotlar berilgan.*

Tayanch so'zlar: *musiqa, davr, tarix, sozanda, xonanda, cholg'u, xofiz, bastakor, pedagogika, ta'lim, tarbiya, sharq, san'atkor.*

Аннотация: *В данной статье представлена информация о развитии музыкальной педагогики в Узбекистане с древнейших времен до XVI века и о вкладе восточных ученых в развитие теории музыки и форм в музыке в IX-XVI веках.*

Ключевые слова: *музыка, эпоха, история, исполнитель, певец, исполнительство, хафиз, композитор, педагогика, образование, воспитание, восток, культура, искусство.*

Tarixiy manbalar bizga milliy musiqiy madaniyatimiz uzoq moziy bilan bog'langanligini eslatib turadi. Qadimshunoslar tomonidan topilgan ashyoviy dalillar, tosh devorlarga chizilgan musiqiy sozlar va sozandalar, miniatyura ko'rinishidagi shohlar saroyidagi bazmlarda cholg'uchilar tasviri, milliy musiqa sozlari va ijrochiligimizning tarixi naqadar qadimiyligidan dalolat beradi. Jumladan, "Afrosiyob xarobalaridan surnay, doyra, ushpullaklar ham topilgan bo'lib, eng muhimi, ushbu musiqa asboblari hozirgi shaklidan deyarli farq qilmaydi. Yoki Surxondaryoning Dalvarzintepa va qadimgi Xorazmning Qo'yqirilganqal'a, Tuproqqal'a kabi yodgorliklaridan topilgan chang va boshqa musiqiy sozlar qoldiqlari ham dunyodagi

eng qadimiy cholg‘u yodgorliklaridir”¹.

Kishilik jamiyatining rivojlanishi tarixida pedagogika, jumladan musiqa pedagogikasi eng qadimiy ham ilm, ham san‘at ta‘lim-tarbiyasi sohasidir. Zero, musiqa pedagogikasi tarixi nihoyatda boy ilmiy-nazariy merosga ega.

Musiqa madaniyatining qadimiy ildizlari yozma ma‘rifiy yodgorlik “Avesto” va zardo‘shiylik dini an‘analari bilan bog‘lanib ketadi. “Avesto”da tarbiya-hayotning eng muhim tayanchi, deb hisoblangan. Insonlar paydo bo‘lganidan buyon uning tarixi doimiy ravishda tarbiya muammosini hal qilish bilan bog‘liq ekaniga guvohlik beradi. Chunki inson hayoti va turmush tarzi, xalq farovonligi, Vatan ravnaqi, jamiyat taraqqiyotining asosida tarbiya turadi. Ma‘lumotlarga ko‘ra “Avesto” eramizdan avvalgi VII asrning oxiri va VI asrning boshlarida yaratilgan bo‘lib, to‘liq kitob holida eramizdan avvalgi I asrda shakllangan”²

Qadimiy va boy tarixga ega o‘zbek milliy musiqa madaniyati targ‘ibotini amalga oshirish ushbu soxa ta‘lim- tarbiyasi bilan maxsus shug‘ullanish maqsadida asrlar davomida mukammal musiqa maktablari mukammal tarzda shakllangan hamda rivoj topib kelgan. Bu maktablarda musiqa ta‘lim tarbiyasi bevosita va bilvosita amalga oshirib borilgan bo‘lib, ularning faoliyat mazmunida musiqa haqiqiy ma‘nodagi tarbiya vositasi ekanligi o‘z ifodasini topgan.

Tarixiy manbalarda IX-XII asrlarda O‘rta Osiyo musiqiy madaniyatida o‘zgarishlar davri bo‘lganligi bayon etiladi. Biroq, bu davrlarda ijod qilgan sozandalar, hofizlar va bastakorlarning nomlari hamda ularning ijodiy faoliyatlari haqida juda kam ma‘lumotlar saqlanib qolingan.

Sharq, jumladan Markaziy Osiyo musiqa san‘ati va madaniyati, uning an‘analari qadimiy tarixga ega. Sharq xalqlari an‘anaviy-kasbiy musiqasi asoschisi sifatida ulug‘larga musiqashunos, bastakor, xofiz va shoir Borbad Marvaziy (yoki Faxlobod) VI-VII asrlarda o‘zining musiqa maktabini yaratdi. Eron shohi Xusrav Parviz saroyida xizmat qilgan Borbad xalq kuylarini maxorat bilan ijro etish, xofizlik qilish bilan birga

¹ Shirinov T.Sh.. Tariximiz etyudlari. – Toshkent. “Sharq”.- B. 336.

² . Hoshimov K. va boshq. Pedagogika tarixi. Toshkent. “O‘qituvchi 1996. –B. 13..

yosh musiqachilarning ta'lim-tarbiyasi bilan ham jiddiy shug'ullangan. Tarixchi olimlarning yozma manbalariga asoslangan holda fikr yuritilsa, jumladan, VI-VII asrlarda yashab ijod etgan ilk kasbiy musiqashunoslardan biri O'rta-Osiyolik Borbad xaqida ma'lumotlarda uni musiqa san'atining asoschilaridan bo'lib, bastakorlik, shoirlik, sozandalik va hofizlik borasida tengi yo'q mashhur san'atkor bo'lganligi ta'riflanadi. Borbad qator madhiya va tarixiy qo'shiqlar, harbiy mavzudagi taronalar ijod etgan. Shunisi muhimki, Borbad xalq kuylari asosida o'sha davrda kasbiy musiqachilik an'anasini boshlab bergan, ijrochilik mahoratida yuksak salohiyatga erishgan san'atkor edi.

Shu bilan birga Borbad "Ustoz-shogird" an'anasini boshlab bergan murabbiy ham bo'lgan. Sosoniylar sulolasi (milodiy 224-651yy) davrida kasbiy cholg'uchi-sozandalardan Noqus, Romtin, Sarkab, Sarkash, Navogar va boshqalar Borbad musiqa maktabida saboq olib, so'ngra uning an'anasini yuksak san'at, mahorat, iste'dod bilan davom ettirganlar.

IX-XII asrlarda Movarounnahrda madaniyat, ilm-fan, san'at va adabiyot Islom madaniyati yo'nalishida rivojlandi hamda taraqqiy etdi. Bu davrda Ahmad al - Farg'oniy, Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Ismoil al-Buxoriy, At-Termiziy, Abdullo Ro'dakiy, Abdulqosim Firdavsiy, Ahmad Yassaviy, Yusuf Xos Hojib, Najmiddin Kubro kabi yuzlab fozil-donishmandlar yashab, ijod qildilar. Zabardast daholar-jahon ilmi, madaniyati yulduzlari qoldirgan ulkan meros hanuzgacha o'z ahamiyatini yo'qotgan emas. Donishmandlarning falsafiy-estetik qarashlari ta'limotlar tarzida shakllanib, borliqni mushohada etishda, nafosat (estetik) qadriyatlarni baholashda, inson ma'naviy kamolotida ulkan ahamiyat kasb etadi.

Sharq allomalari musiqa ilmi rivojlanishiga IX-XVI-asrlarda, ayniqsa musiqa nazariyasi va musiqada shakllar masalasi muammolarini yechish borasida ulkan hissa qo'shdilar. Musiqashunoslik, uning nazariyasi va amaliyoti bilan shug'ullanib ulkan tarixiy musiqiy-pedagogik meros qoldirdilar. Jumladan, X asrning buyuk qomusiy olimi, musiqashunoslik fanining ulug' kashfiyotchisi Abu Nasr al- Forobiy (873-950) bo'lib, uning musiqa sohasida yaratgan ta'limotlari asosida Yevropa olimlari ham qator asarlar yaratganlar.

Abu Nasr Farobiy (toʻliq nomi Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad Uzalik ibn Tarxon al-Forobiy) (milodiy 873 yil) da Shosh-Toshkentga yaqin Forob (Oʻror) degan joyda harbiy xizmatchi oilasida tugʻilgan. Forobda boshlangʻich taʼlimni olgach, Shoshda, Buxoroda, Samarqandda taʼlim olganligi haqida maʼlumotlar bor. Farobiy Bogʻdodda matematika, mantiq, tibbiyot, ilmi nujum, musiqa, tabiiyot, huquq, tishunoslik bilan shugʻullangan. Avval Oʻtrorda, boʻlib, soʻngra Bogʻdodga borib unda falsafa, tabiiyot, musiqa fanlari bilan chuqur shugʻullangan. Oʻrta asr falsafiy fikr taraqqiyoti mutaffakkir Abu Nasr Farobiy nomi bilan bogʻliq boʻlib, uning inson kamoloti haqidagi taʼlimoti taʼlim-tarbiya sohasida katta ahamiyatga ega.

Adabiyotlar:

1. Asqarov A. Oʻzbekiston xalqining tarixi. 2-T. "Oʻqituvchi", 1993
2. Ibrohimov O. Oʻzbek xalq musiqiy ijodi. Toshkent, "Gʻ. Gʻulom" 1994.
3. История вокального и хорового исполнительства в Узбекистане Т.:1991.
4. Qodirov R. G. Musiqa psixologiyasi. Toshkent. "Musiqa" Oʻz.DK. 2005.
5. Sharipova G.M. Musiqa – pedagogik taʼlim tarixi. Maʼruza matni Elektron versiya. qoʻllanma. T., 2007. Nizomiy nomli TDPU 2008.
6. Hasanboeva O. Hasanboev J. Hamidov K. Pedagogika tarixi. T. "Gʻafur Gʻulom" nashriyoti 2004.
7. Mustafayev Vaxtiyor Ibragimovich. "Некоторые вопросы развития профессиональных навыков учителя музыкальной культуры" Academy, no. 11 (62), 2020, pp. 47-50.
8. Matyakubov O.R. Forobiy. Sharq musiqa asarlari toʻgʻrisida. Toshkent. 1986.
9. Соломонова Т.Е. История музыки Средней Азии и Казахстана. Музыка 1995
10. Xayrullayev M. Oʻrta Osiyoda ilk uygʻonish davri madaniyati. T. 1994.
11. Shirinov T.Sh.. Tariximiz etyudlari. – Toshkent. "Sharq".- T. 2014.

12. Nurullayev F.G., Nurullayeva N.K. Музыкально-историческое наследие центральной Азии (психологический настрой армии Темура). Психология XXI столетия, 18-20 марта 2020 года С. 115-118.

13. Nurullayev F.G. Мусиқа таълимида Бухоро фольклор кўшиқларига кўйиладиган методик талаблар. Pedagogik mahorat, Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2020, 3-son. Вухоро. Б.175-180.

14. Nurullayev F.G., Nurullayeva N.K. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся. Научно- методический журнал «Проблемы педагогики» №3(48). Москва 2020. С.15-17.

15. Nurullayev F.G., Nurullayeva N.K. Формирование эстетического воспитания детей на примере Бухарских фольклорных песен. «Modern scientific challenges and trends» collection of scientific works of the international scientific conference Issue 4(260 Warsaw, Poland 2020. P. 139-141.

16. Nurullayev F.G. Узлуксиз таълим тизимида Бухоро фольклор кўшиқларини ўргатишнинг ўрни ва аҳамияти// O'zbekiston Milliy Universiteti xabarlari, Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2021-yil 6-son.- Toshkent. В.177-186.

17. Nurullayev F.G., Nurullayeva N.K. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся// Научно – методический журнал «Проблемы педагогики». №3 (48). - Москва 2020.- С.15-17.

18. Nurullayev F.G. [Formation of aesthetic education of children on the example of bukhara folklore songs](#). Euro-Asia Conferences 1 (1), 34-36.

19. Nurullayev F.G. Импровизаторское творчество в XX веке по сфере музыки. «Scientific progress» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 582-587.

20. Жураев Б. Т., Абдурахмонова Д. У. Эстетическое развитие школьников средствами узбекского музыкального фольклора //Вестник Чувашского государственного института культуры и искусств. – 2019. – №. 14. – С. 77.